

A dogmatikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbb bírósági gyakorlatban¹

Tóth J. Zoltán*

Bevezetés

A jog elméletének és gyakorlatának egyik legfontosabb közös szegmense a jogértelmezés² témaköre. Alig van olyan neves elméleti szerző, jogfilozófus, jogbölcse vagy mélyebb összefüggéseket feltárni igyekvő gyakorlati jogász, akinek ne lenne elgondolása arról, mi alapján és mi módon történik *ténylegesen* a bírói döntéshozatal. Hogyan születik meg valójában a bíró fejében az az ítéleti verzió, amely végül döntése alapjául szolgál? Milyen jogalkalmazási lépcsőkön keresztül és milyen pszichológiai úton jut el a bíró a keresetlevél elolvasásától az ítéleti indoklás megszövegezéséig? Mennyiben határozza meg ezt a pszichológiai döntési utat a történeti tényállás és mennyiben a jogi normákra való odafigyelés? Mennyiben tekinthető a döntés meghozatala és a döntés igazolása a jogalkalmazás két, logikailag egymásra épülő fázisának, vagy mennyiben és milyen mértékben független az utóbbi az előbbitől? Olyan kérdések ezek, melyek a jogról való gondolkodás kialakulásától kezdve foglalkoztatták a jogászokat és a jog iránt érdeklődő laikus bölcseket. E rendkívül tág problémakör egyik jól körülhatárolható része a jogértelmezés módszereinek témaköre, vagyis az arra a kérdésre adandó válasz keresése, hogy a hivatalos jogalkalmazó szervek, mindenekelőtt a bíróságok³ milyen módszerrel állapíthatják meg egy jogi rendelkezés értelmét, ha az adott norma szövege nem világos, vagy annak alkalmazhatóság-

* Tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

¹ Jelen fejezet konferenciatanulmánya (kis mértékben átdolgozott) utánközlése egyes korábbi tanulmányok megfelelő részeinek. Az alapul szolgáló kutatás első fázisa 2009-ben folyt le; ennek eredményeit, részletes példákkal és a bírói gyakorlat értékelésével lásd Tóth J. Zoltán: Jogértelmezési módszerek a bírói gyakorlatban, *Jogelméleti Szemle* 2009/4. – <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj40.mht>. A kutatást 2011-ben folytattuk; az összesített eredmények (melyek egy kisebb része jelen fejezetben megtalálható) kivonatos ismertetéséhez lásd Tóth J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbb bírósági gyakorlatban, *Magyar Jog* 2012/4. 193–208.; a 2009. évi kutatást követően továbbfejlesztett (részlegesen jelen írásban is megtalálható) módszertani ismertetését pedig korábban lásd Tóth J. Zoltán: A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana, *Jogtudományi Közöny* 2012/3. 93–109.

² Értelmezésről Wróblewski szerint három szinten beszélhetünk. Legtágabb értelemben („*largissimo sensu*”) értelmezésnek (interpretációnak) tekintendő minden „kulturális objektum”, azaz emberek által létrehozott tárgy vagy jelenség megértése; tág értelemben („*sensu largo*”) már csak az írott vagy beszélt nyelv kifejezéseinek, ezek bármely megnyilvánulásának az értelmezése tartozik e fogalom alá; végül szűk értelemben („*sensu stricto*”) az interpretáció fogalmát csak abban az esetben használjuk egy szöveg jelentésének a feltárására, ha az adott szöveg „helyes” jelentése kétséges, és e „helyes”, de nem első pillantásra nyilvánvaló érteleme feltárását kívánjuk elvégezni. (Vö. Jerzy Wróblewski: *Logique et Analyse*, N. S. 1969. 45. Nauwelaerts, Louvain, Paris, 1969., 4. A továbbiakban „értelmezés” alatt annak ez utóbbi, legszűkebb felfogását fogjuk érteni.

³ Mivel a jogalkalmazás emblematikus szervei a bíróságok, ezért a továbbiakban „jogértelmezés” alatt kifejezetten és kizárólagosan a bírói jogértelmezésről lesz szó.

ga a konkrét eset konkrét körülményei fényében nem egyértelmű.⁴ Jelen fejezetben arra keresünk választ, hogy a jogi normaszövegek értelmezésének lehetséges módszerei közül a törvények és rendeletek értelmezése során a magyar bíróságok, ezen belül legfőképpen a felsőbbbíróságok (az ítélőtáblák és – különösen – az egykori Legfelsőbb Bíróság, a mai Kúria) milyen gyakorisággal és milyen módon használják a jogértelmezés lehetséges módszerei közül a nyelvtani (ezen belül különösen a jogi dogmatikai), illetve a jogtudományi-jogirodalmi értelmezést. Ennek alapja az az empirikus jogszociológiai kutatás, melyet 2009-ben és 2011-ben folytattunk le. A mintavétel alapjául a „*Bírósági Határozatok*” című folyóiratban megjelent jogeseteket választottuk, úgy, hogy a kutatásba bevont konkrét döntések reprezentatív mintaként szolgáljanak. E cél eléréséhez a legmegfelelőbbnek az tűnt, hogy egy véletlenszerűen kiválasztott időszak összes döntését felvegyük az elemzésbe, mert csak így volt biztosítható az, hogy valóban egy reprezentatív, a különböző jellegű ügyeket valós arányban tartalmazó mintát analizálhassunk.⁵ Választásunk a *Bírósági Határozatok* 2009. évi első három és 2011. évi első négy számára esett; kutatásunkban az ezekben megtalálható összes, szám szerint 217 döntés⁶ komplett módszertani elemzését

⁴ Mindezt a jogi hermeneutika részeként, és nem egyszerűen csak „jogi módszerként” vagy „jogi módszertanként” tárgyaljuk, ahogy az például Jakab Dénes Barna fogalmi distinkciójából következne. (Lásd ehhez: Jakab Dénes Barna: Jog és hermeneutika, *Jogelméleti Szemle* 2005/3.) Ennek oka, hogy véleményünk szerint minden olyan szituáció, amelyben egy írott jogi normát egy konkrét eset vonatkozásában alkalmazni kell, hermeneutikai szituáció. Egyrészt azért, mert a jogi rendelkezést közvetítő médium, a nyelv immanens sajátossága, hogy soha nem egyértelmű, mindig van egy bizonytalansági faktor annak értelmét illetően. Másrészt pedig azért, mert már önmagában annak eldöntése, hogy egy jogszabályban megjelenő norma egy adott szituációban valóban alkalmazható-e, az adott jogi rendelkezésnek a konkrét szituáció fényében történő előzetes értelmezését (azaz mind a tényállás, mind a norma definiálását, és ezen definíciók egymással való összevetését) kívánja meg. Ugyanezen ok miatt nem teszünk különbséget a jelentés megállapítása, illetve az értelmezés, ebből következően pedig a jelentés és az értelem fogalmai között, mivel – az írott szövegek vonatkozásában – a jelentés sem más, mint a textus egyfajta (puszta nyelvi-nyelvtani) értelme.

⁵ A jogértelmezés módszereinek kategóriája jogtudományi (és nem tételes jogi) kategória, a bíróságok által használt konkrét módszerek szintén a jogtudomány által kimunkált fogalmak. A bíróságok ezen módszerek egy részét (pl. a nyelvtani, a logikai vagy a teleologikus értelmezést) mint bevett jogdogmatika fogalmat alkalmazzák, és néha explicite is hivatkoznak rájuk, néha csak használják azokat, anélkül, hogy nevükön neveznék; más módszereket pedig (az előbbieknél jóval ritkábban) anélkül vesznek igénybe egy kétséges jelentésű normaszöveg jelentésének megállapításához, hogy ez utóbbi módszerek alkalmazhatóságában (vagy akár csak azok elnevezésében) konszenzus lenne a jogászok között. A bíróságok jogértelmező tevékenysége nem mindig tudatos, és ha az is, nem feltétlenül jelenik meg explicite az ítélet indokolásának szövegezésében.

⁶ E döntések közül 95-öt 2009-ben, 122-t pedig 2011-ben hoztak meg, illetve tettek közzé.

elvégeztük.⁷ Mivel ezekben mind büntető (anyagi és eljárásjogi), mind polgári (anyagi és eljárásjogi), mind gazdasági, mind munkajogi, mind pedig közigazgatási döntések szerepelnek, ezért a bennük felhasznált jogi interpretációs érvek aránya a valóságot statisztikailag hiteles módon képezi le. A módszertani elemzést egy olyan klasszifikáció alapján végeztük el, mely nagyban támaszkodik a szakirodalomban leginkább bevett, Neil D. MacCormick és Robert S. Summers nevéhez fűződő⁸ hermeneutikai módszertani osztályozásra,⁹ és amelyet az elmúlt két évtized ezzel foglalkozó magyar szakirodalma¹⁰ is elemzési mintaként hasz

⁷ Természetesen nem mindegyik BH-ban találtunk *sensu stricto* értelmezést. Egyrészt vannak olyan BH-k, amelyek egy vagy néhány mondatos rendelkező (jogi megállapítást tartalmazó) része (esetleg ennek későbbi, részletesebb indokolása) egy konkrét jogeset eldöntése kapcsán pusztán annyit mond ki, hogy egy adott szó, kifejezés, mondat vagy szöveg (egy jogi rendelkezés) az, ami, vagyis hogy azonos önmagával – ezt azonban mint tautológiát – és így mint nyilvánvaló dolgot – nem tartjuk (nem tarthatjuk) valódi értelmezésnek. (Ennek két eklatáns példája a vizsgált bírósági határozatok közül a BH 2009. 43. és a BH 2009. 70.) Másrészt léteznek olyan BH-k is, melyekben tartalmukat tekintve kizárólag vitatott bizonyítási, azaz ténykérdések megoldása szerepel, amelyek tehát egy adott jogeset azon típusú eldöntését jelentik, hogy egy egyértelmű jelentésű jogi norma alá kétséget kizáró módon tartozó életbeli tényállás a valóságban megtörtént-e vagy sem, az ilyen bírói ítéletek viszont tiszta normalogikai szillogizmust, Wróblewski elnevezésével „szubszumpciós szillogizmust” (vö. Jerzy Wróblewski: A jogi szillogizmus. In: Bódig Mátyás – Szabó Miklós (szerk.): *Logikai olvasókönyv joghallgatók számára*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1996., 191–205. o. (angolul „subsumption syllogism/s” – vö. Jerzy Wróblewski: *Legal Syllogism and Rationality of Judicial Decision*, *Rechtstheorie* 1/1974., 33–46.) tartalmaznak, jogértelmezési kérdésekről tehát ezekben az esetekben és az ilyen típusú döntést kimondó BH-kban úgyszintén nincs szó. Mi a vizsgált mintában 21 ilyen felsőbbirósági határozatot találtunk, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a 217 BH-ból mindössze 196 volt az, amelyben valamilyen módszerrel végrehajtott tényleges jogértelmezés (szövegértelmezés) előfordult. [A 21, jogértelmezést nem tartalmazó BH létét egyrészt indokolhatja az, hogy a BH-k egy része nem felülvizsgálati ügyben született, hanem – például – rendes jogorvoslat, fellebbezés folytán lefolytatott eljárás eredményeként. Másrészt az, hogy a felülvizsgálat ugyan anyagi jogi vagy eljárási jogszabálysértéshez kötött, ám a bírói gyakorlat ilyenek tekinteli a kirívó okserültlenség vagy az iratellenesség esetét is, melyek azonban vizsgálat szempontjából nem jogértelmezési (jogalkalmazási) hibák, hanem a tényállás-megállapítás fogyatékosságai.]

⁸ Neil D. MacCormick– Robert S. Summers (eds.): *Interpreting statutes: A comparative study*, Dartmouth Publishing Company, Aldershot [etc.], 1991.

⁹ E klasszifikáció azonban mindössze negyed évszázaddal ezelőtt (mint a 8. lábjegyzetből látható, írásos és mindenki számára hozzáférhető változatban 1991-ben) jött létre. Jelen fejezet kereteibe a tematikus kötöttség, valamint a terjedelmi és ésszerűségi korlátok miatt nem fér bele azon hosszú jogelmélet-történeti fejlődés ismertetése, melynek során egyre újabb és újabb módszerek jelentek meg a bírói gyakorlatban, illetve nyertek elismerést a jogtudósi körökben. Ezért csak utalunk arra, hogy természetesen a következőkben használandó tipológia módszereinek a döntő többsége ezen fejlődés eredményeként alakult ki, és – nagyrészt – legfeljebb hovatarozásuk, mikénti besorolásuk volt kétséges és vitatott. (A legfontosabb munkák e témakörben mindazonáltal – a teljesség igénye nélkül – a következők: Friedrich Carl von Savigny: *System des heutigen Römischen Rechts. Erster Band*, Berlin, 1840.; Bernhard Windscheid: *Lehrbuch des Pandektenrechts. Erster Band*, Verlagshandlung von Julius Buddeus, Düsseldorf, 1873.; Rudolph von Jhering: *Der Zweck im Recht. Erster Band*, Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel, Leipzig, 1877.; Philipp Heck: *Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz*, Verlag von Mohr, Tübingen, 1914.; Szabó Imre: *A jogszabályok értelmezése*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.; Wolfgang Fikentscher: *Methoden des Rechts*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1975–1977.; MacCormick – Summers (eds.) (8. lj.). E fejlődési úthoz részletesebben lásd pl.: Tóth J. Zoltán: A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana. *Jogtudományi Közöny* 2012/3. 93-109.)

¹⁰ Vö. pl.: Pokol Béla: A felsőbbirósági jogértelmezés Magyarországon, *Jogtudományi Közöny* 1999/11. 493.; MacCormick – Summers (8. lj.) 498., 649.; Pokol Béla: A jogértelmezés alapjai, *Magyar Jog* 1999/11. 641.; Jakab András: Az alkotmányértelmezés módszerei, *Századvég* 2008/1. 3–36. Kisebbségi részterületek vonatkozásában lásd továbbá: Botos Viktor: A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában, (Munkajogi BH-k elemzése); Keszthelyi Balázs: A büntető jogegységi határozatok elemzése; Makai Attila – Parádi Ákos: Büntető jogértelmezés Magyarországon a '90-es években; Pohl Müller Tamás: Közigazgatási határozatok 1997–99. Mind: *Jogelméleti Szemle* 2000/3. – jesz.ajk.elte.hu/2000_3.html.

nált; e klasszifikációt azonban némileg módosítottuk és bővítettük, hogy a gyakorlatban használt vagy használható értelmezési tárház egészét felölelje.¹¹

Nyelvtani értelmezés

Az értelmezés letriviálisabb módja kétséget kizáróan a *nyelvtani értelmezés*. Ez lehet egyrészt *szemantikai* (jelentéstani), amikor is a kérdéses norma szavainak, kifejezéseinek egy adott nyelven belüli általánosan elfogadott jelentését tárjuk fel; illetve *szintaktikai* (mondattani), melynek során kifejezetten a szavak közötti kapcsolatok, illetve a nyelvi-logikai kapcsolóelemek értelmezésével állapítjuk meg azt, hogy a szöveg egyes részei között milyen viszony áll fenn. Ilyen például a konjunkció, amit leggyakrabban az „és” kötőszó jelez, de amelyet számos más szóval is kifejezhetünk. Az alternáció vagy a diszjunkció (megengedő vagylagosság, illetve kizárólagos vagylagosság), amit a „vagy” szón kívül szintén sok egyéb szóval is jelölni tudunk, de amelyek gyakran, a használat módjától függően más és más jelentéssel bírnak.¹² Így például az „illetve”, „illetőleg”, „valamint” szavaink alkalmasak mind a konjunkció, mind az alternáció, mind a diszjunkció kifejezésére. Ugyanez a helyzet a kivételek jelzésére szolgáló „azonban” szóval és annak szinonimáival stb. A szintaktikai értelmezés mindig a hétköznapi nyelvtani értelmezés része, míg a szemantikai interpretáció egyrészt szintén tartozhat a szavak stb. köznapi jelentését feltáró módszerhez, de másrészt lehet a szavaknak, kifejezéseknek valamely szakma *terminus technicusainak* jelentése alapján tulajdonított értelmezési eredménye is. Definíciószerűen megfogalmazva azt mondhatjuk, hogy *hétköznapi nyelvtani szemantikai értelmezésnek* azt az interpretációs módszert nevezzük, melynek során egy adott

¹¹ Jelen kötetben szerepel Zódi Zsolt: Jogirodalomra történő hivatkozás a bíróságok ítéleteiben című tanulmánya, mely szintén egy, a jogirodalmi értelmezésre vonatkozó empirikus jogszociológiai kutatás eredményeit és ezen eredmények lehetséges magyarázatait foglalja össze. „(Zódi Zsolt: Jogirodalomra történő hivatkozás a bíróságok ítéleteiben. A jogtudomány és a „népi dogmatika”, 239-257. o.)” A Zódi Zsolt által lefolytatott kutatás azonban több ponton különbözik a miénktől. Egyrészt annak célja kifejezetten a jogtudományra történő hivatkozási gyakoriság megállapítása a magyar bírói szövegekben (eseti döntésekben és egyes bírói absztrakt normákban), míg mi minden, jogszabály-értelmezésre vonatkozó bírói érvelt számba kívántunk venni. Emiatt az alkalmazott módszer is más volt: Zódi több mint 122 000 bírói dokumentum gépi elemzését végezte el oly módon, hogy az általa megadott kulcsszavak előfordulási gyakoriságára keresett rá egy szoftverrel (pl. „jogirodalom”, „jogtudomány”, „HVG–ORAC” stb.), és az így kapott eredményeket foglalta össze táblázatokba; míg mi egy véletlenszerűen kiválasztott, jóval kisebb mintában (a „*Bírósági Határozatok*” című legfelsőbb bírósági/kúriai lapban megjelent BH-k körében) kerestünk bármilyen, a bíróságok által a jogértelmezés során használt jogi érvelt (így természetesen a jogtudományra, illetve a jogirodalomra vonatkozóakat is), amelyeket azonban egyesével elemeztünk, és azokat csak akkor tekintettük valódi érveknek, ha a használat módjából ez következett. Ebből adódóan a mi vizsgálatunk csak a felsőbbírósági (ezen belül is elsősorban a legfelsőbb bírósági) jogértelmezésre fókuszált, míg Zódi Zsolt felmérése az alsóbb bíróságok gyakorlatát is mérte; másrészt azonban az általunk választott módszertan lehetőséget biztosított arra, hogy az olyan eseteket, amelyek a gépi elemzéssel találtaként jelentkeznének, valójában azonban nem azok (például ahol a keresett kulcsszavak nem a jogi érvelt során jelennek meg, esetleg ahol éppen arról írnak a bíróságok, hogy a felek ilyen irányú javaslatát egyszerűen nem tartják relevánsnak), kiszűrjük, míg a szoftver ezeket is találatként jeleníti meg. További különbség a két kutatás között, hogy míg mi – ideáltípusokként – elválasztjuk a jogdogmatikát és a jogirodalmat, Zódi azokat alapvetően ugyanazon tevékenységi fajtaként fogja fel, és csak az ily módon egységnek tekintett jogirodalom belüli tesz különbséget az egyes jogtudományi (például konkrét szerző konkrét munkájára, esetleg csak a bírósági folklórként létező, nem reflektált közös háttértudásként alkalmazott „népi dogmatikára” történő) hivatkozások között.

¹² Az alternáció és a diszjunkció megkülönböztetésére lásd pl.: Bárdi Lajos: *Jogi logika*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2009., 45–51.

szó, kifejezés, mondat(rész) vagy szöveg értelmét az alapján határozzuk meg, hogy milyen jelentést tulajdonítana az adott szónak, kifejezésnek stb. egy, az adott nyelvet átlagos szinten jól beszélő hétköznapi ember.

Jogi szakmai (dogmatikai) értelmezés

Ehhez képest a *szakmai terminológián alapuló nyelvtani szemantikai értelmezés* azt a metódust jelöli, amellyel a szavak, kifejezések stb. jelentését azon értelmet figyelembe véve állapítjuk meg, amit egy, az adott szakmában jártas, „az adott szakma speciális nyelvet beszélő” személy azoknak tulajdonítana. Egy jogi normaszöveg szavai különböző szakmák terminológiáján belül is jelentéssel bírhatnak; ezek közül azonban értelemszerűen kiemelkedik a jogászai szakma terminológiája mint azon nyelvi bázis, amelyet a jogszabályok alkotása során leginkább felhasználnak. Ekkor, a speciális *jogi szakmai nyelvtani szemantikai értelmezés* során pedig a bíró vagy a csak a jogban jelentéssel rendelkező jogi szakszavak, szakkifejezések, vagy a hétköznapitól eltérő, különleges jogi jelentéssel (is) rendelkező jogi *terminus technicusok* kifejezetten a jogász szakmában bevettnek számító jelentése alapján dönt a jogértelmezési dilemma feloldása érdekében. Ez utóbbi értelmezés nem más, mint *jogi dogmatikai értelmezés*, hiszen ennek során a szavak speciális, a jogászok által egyöntetűen elfogadott és elismert jogi jelentését használjuk fel a konkrét esetben felvetődött interpretációs probléma megoldásához.

Emellett a jogi szakmai (dogmatikai) értelmezéshez a *kontextuális értelmezés* egy bizonyos felfogása is hozzátartozik. A „kontextuális értelmezés” fogalmát ugyanis két értelemben is használhatjuk. *Tágabb értelemben* ide tartozik az, amikor a bíróság egy adott (akár törvényben, akár rendeletben található) rendelkezés jelentését más (vagy az adott jogszabályon belüli, vagy más jogszabályban levő) konkrét rendelkezések alapján, azokkal egybevetve, azokra tekintettel, azokkal összhangban állapítja meg. *Szűkebb értelemben* viszont csak akkor beszélünk kontextuális értelmezésről, ha egy jogi norma értelmét azon rendeltetése alapján próbáljuk feltárni, ami pusztán annak a jogi normák rendszerében elfoglalt helyéből következik. (Így a szűkebb értelemben felfogott, *par excellence* kontextuális értelmezéshez tartozik az, ha például egy jogintézmény vagy egy konkrét paragrafusban található szabály értelmét az alapján próbáljuk megállapítani, hogy az melyik jogszabályban, azon belül melyik részen, fejezeten, alcímen belül helyezkedik el – anélkül, hogy más, konkrét rendelkezésekkel összevetnénk azt.)¹³ A tágabb értelemben felfogott kontextuális értelmezés a jogi szakmai (dogmatikai) nyelvtani értelmezés része, tehát nem önálló interpretációs technika, mivel ilyenkor mindig a jogi rendelkezések közötti *nyelvi* kontextusról van szó. A szűkebb értelemben vett, *par*

¹³ Például egy polgári jogi rendelkezésnek más (lehet) az értelme akkor, ha azt a polgári törvénykönyvben vagy valamely speciális életviszonyt szabályozó törvényben, avagy a polgári törvénykönyvön belül a dologi jogi vagy a kötelmi jogi könyvben helyezte el a jogalkotó (lásd a zálogjogi normák elhelyezésének változását a régi és az új Ptk.-ban). Vagy egy bűncselekmény értelmére, céljára, rendeltetésére nézve releváns megállapítást tehetünk attól függően, hogy az a vagyon elleni vagy a gazdasági bűncselekmények között, vagy esetleg a közrend elleni vagy a személy elleni bűncselekmények körében szabályoztatik-e.

excellence kontextuális érvelés (amely tulajdonképpen megegyezik a Savigny-féle *interpretatio systematicával*)¹⁴ ellenben önálló értelmezési módszer. A tágabb értelemben felfogott kontextuális értelmezéshez tartoznak még az ún. „*lerontó formulák*”, mivel itt a különböző jogi normáknak a jogrendszerben elfoglalt, egymáshoz viszonyított helyéből, azoknak a jogforrási hierarchiában betöltött szerepéből, generalitásából/specialitásából, illetve alkotásuk idejéből vonunk le következtetést.¹⁵

Hasonló a helyzet a jogelvek egyik fajtájával, a *jogszabályi jogelvekkel* is. Mivel a jogi norma által kifejezetten megnevezett jogelvek tulajdonképpen (speciálisan tág értelmű) dogmatikai kategóriák, vagyis (a jogász szakma által használt) nyelvi elemek, így ezek is a jogi szakmai/dogmatikai nyelvtani értelmezés részét képezik. A jogszabályi jogelvek közé nemcsak azokat a jogelveket soroljuk, amelyek mint *generálklauzulák* kifejezetten egy adott jogszabály értelmezése során bírnak jelentőséggel, hanem azokat is, amelyek egyszerre jelentik a konkrét törvényre (esetleg rendeletre) irányadó elveket és a törvény által felölelt valamely komplett jogág átfogó elveit is.¹⁶ Ezzel szemben léteznek olyan jogelvek, amelyek – mint jogi értékek – kívül állnak egyes törvények vagy rendeletek szövegén, amelyeket tehát anélkül fogadunk el irányadónak vagy egy jogágra, vagy az egész jogrendszerre nézve, hogy azok explicit jogszabályi kifejtést kapnának.¹⁷ Ezek értelemszerűen nem részei (mert nem lehetnek részei) a jogszabályi nyelvi szövegeknek,

¹⁴ Friedrich Carl von Savigny volt az első, aki „*System des heutigen Römischen Rechts*” című művének 1840-ben megjelent I. kötetében megkísérelte a főbb metódusokat röviden definiálni, elhatárolni azokat egymástól, és rendszerbe foglalni őket. Savigny szerint az értelmezésnek négy fő módszere van: a nyelvtani, a logikai, a rendszertani és a történeti értelmezés. A nyelvtani értelmezés (*interpretatio grammatica*; Savigny elnevezésében: „*das grammatische Element der Auslegung*”) a szavak, kifejezések, mondatok és a szöveg, valamint a nyelvi kapcsolóelemek általános, az adott nyelvet jól ismerő hétköznapi ember által az adott szónak, kifejezésnek stb. tulajdonított jelentését tárja fel; a logikai értelmezés (*interpretatio logica*; „*das logische Element [der Auslegung]*”) a gondolkodás formális szabályait, logikai törvényszerűségeit használja annak megállapítására, hogy egy jogi normaszöveg mit (és mit nem) jelent; a rendszertani értelmezés (*interpretatio systematica*; „*das systematische Element [der Auslegung]*”) révén az alapján vonható le következtetés egy jogi rendelkezés értelmére nézve, hogy az hol helyezkedik el a jogi normák rendszerében, milyen típusú, rendeltetésű jogi normák veszik körül; a történeti értelmezés (*interpretatio historica*; „*das historische Element [der Auslegung]*”) során pedig annak segítségével próbáljuk meghatározni a törvényszöveg valódi jelentését, hogy (feltehetőleg) mi volt a jogi normát megalkotó egykori törvényhozó szándéka az adott rendelkezéssel. (Vö. Savigny (9. l.) 213–214.)

¹⁵ Ezen formulák alkalmazása természetesen sokszor nem egyértelmű; ahhoz ugyanis, hogy eldönthető legyen, mikor épp melyiket kell alkalmaznunk, az alkalmazási szituáció előzetes értékelésére van szükség. Így értékelést kíván, azaz szubjektív elemet visz be a bírói ítékezés és az ehhez szükséges jogértelmezés folyamatába például annak előzetes eldöntése, hogy mi a magasabb norma (az-e a „kétharmados” törvény a „feles” törvényhez képest, a miniszterelnöki rendelet a miniszteri rendelethez képest, vagy a kormányrendelet az MNB-elnöki rendelethez képest), mi a speciális norma (például a cégtörvény és a csődtörvény viszonyában), melyik a korábbi jogszabály (az, amit időben korábban fogadtak el, amit időben korábban hirdettek ki, vagy amit időben korábban léptettek hatályba), illetve ha ezek az elvek ellentmondásban állnának egymással, akkor melyiknek van a másik felett primátusa (például ha egy speciális, de korábban elfogadott/kihirdetett/hatályba lépett jogszabály ellentétben áll egy későbbi, de általános jogi normával, akkor a *lex specialis derogat legi generali*, vagy pedig a *lex posterior derogat legi priori* elvét kell-e alkalmazni).

¹⁶ Az előbbire példa lehet a fogyasztóvédelmi törvényben található termékbiztonságosság elve, az utóbbira pedig a büntető eljárásjogi vádhoz kötöttség, avagy a polgári jogi szerződési szabadság vagy a rendeltetészerű joggyakorlás elve.

¹⁷ Ilyen például a magyar jogrendszerben is jól ismert, de kifejezetten semmilyen jogszabályban le nem írt elv, miszerint „a jog nem tudása nem mentesít a felelősség alól”, vagy az, hogy „amit a jog kifejezetten nem tilt, azt szabad” (amely utóbbi a jogbiztonság és jogállamiság egyik legfontosabb garanciája is egyben); de ilyen a bírói eljárásokra irányadó bírói döntési kötelezettség vagy az ún. „fegyveregyenlőség elve” is.

így nem is sorolhatóak be a dogmatikai értelmezés körébe, az ezekre való hivatkozás, a jogértelmezési problémák ezek alapján való eldöntése (mint az *általános jogelvek fényében történő jogértelmezés*) tehát önálló interpretációs módszernek minősül.

Bírói jog szerinti értelmezés

Önálló értelmezési módszer a *bírói jog szerinti értelmezés* is. Az ún. „bírói jog” három összetevőt foglal magába. Egyrészt az *eseti bírói döntéseket* (ezeket nevezte MacCormick és Summers, valamint Pokol Béla is „precedenseknek”).¹⁸ Másrészt a hasonló jellegű szituációkat hasonló módon eldöntő eseti bírói döntések (a magyar jogban tipikusan a BH-k) tömegéből kialakuló ún. *bírói vagy ítélkezési gyakorlatot*. Harmadrészt az írott jogi normák általános jellegű és *pro futuro* értelmezését tartalmazó, a bíróságokra kötelező vagy kvázi kötelező ún. *absztrakt bírói normákat*.¹⁹ A későbbi bírói döntések értelmezési alapjaként azonban nemcsak a korábbi bírói jog valamely (vagy akár mindegyik) eleme, hanem más jogalkalmazó szervek interpretációs tevékenységének eredménye is felhasználható. Ezért a bírói jog szerinti értelmezés mellett önálló értelmezési módszerként kell megkülönböztetni az *egyéb jogalkalmazói jogértelmezést* is, mely lehet egyrészt a *közigazgatási szervek elvi jellegű határozatai szerinti jogértelmezés* [ilyen a magyar jogban például egy APEH- (ma már: NAV-) iránymutatás vagy a Gazdasági Versenyhivatal versenytanácsi határozata]. De ide tartozik az *egyéb belföldi jogalkalmazó szervek jogalkalmazó aktusai szerinti jogértelmezés*²⁰ is. (Magyarországon például az alapvető jogok biztosa – 2012. január 1-je előtt bármely országgyűlési biztos – állásfoglalása). Végül pedig az ítélkező fórum államára (annak jogalkalmazó szerveire és/vagy állampolgáira és egyéb jogalanyaira) is kiterjedő szervi hatállyal *bíró nemzetközi bírósági vagy egyéb jogalkalmazó szervek ítélkezési vagy döntési gyakorlata*, illetve eseti döntései vagy ítéletei alapján történő jogértelmezés.²¹ Az „egyéb jogalkalmazói jogértelmezés” ez utóbbi alfajához közeli módszer a *nemzetközi egyezmények szerinti értelmezés*. Jelentősége csak a belső jog valamely normája révén becikkelyezett nemzetközi egyezményeknek van, de

¹⁸ A magunk részéről a továbbiakban a „precedens” szó használatát mellőzzük, mivel az kifejezetten a common law jogrendszerekre jellemző, jogi normaként funkcionáló bírói ítélet képzetét kelti fel, és ehelyett – a mind a kontinentális, mind a *common law* jogrendszerekben hozott egyedi ítéletekre alkalmazható fogalomként – az „eseti bírói döntés” kifejezést fogjuk használni.

¹⁹ A magyar jogban ilyennek tekinthető az irányelv, az elvi döntés, a kollégiumi állásfoglalás, a jogegységi határozat, a kollégiumi vélemény és az (egyébként az eseti bírói döntések és az absztrakt bírói normák határterületén mozgó) elvi bírósági határozat, 2012. január 1-je óta pedig a – szintén átmenetet jelentő – elvi bírósági döntés is.

²⁰ Az „egyéb” szó arra utal, hogy ezen (belföldi) szervek sem közigazgatási hatóságoknak, sem bíróságoknak nem minősülnek. (Az alkotmánybírósági jogértelmezés mint de facto (negatív) jogalkotó hatáskörrel rendelkező speciális bírói fórum általi jogi interpretációs tevékenység – mint majd látni is fogjuk – értelemszerűen úgyszintén nem tartozik ide. Ezt „alapjogi” értelmezésnek nevezem.)

²¹ Ide Magyarországot tekintve tipikusan az Emberi Jogok Európai Bírósága (ismertebb nevén a Strasbourgj Bíróság) gyakorlata vagy ítéletei, illetve az Európai Közösségek Bírósága döntései tartoznak. (Ez utóbbi ítéletei mint a magyar jogrendszerben közvetlenül alkalmazandó ítéleteket hozó szerv döntései besorolhatóak lennének a „bírói jog szerinti értelmezés” körébe is; ennek a klasszifikációs választásnak azonban sem elvi, sem gyakorlati jelentősége nincs.). A nemzetközi bírói fórumok ítéleteire való hivatkozás tulajdonképpen határterület a bírói jog szerinti és a nemzetközi egyezmények szerinti értelmezés között.

természetesen elviekben nem kizárt egy olyan szerződésre való hivatkozás sem (minta-felmutató jelleggel), amely nem képezi részét aelső jognak.

Logikai értelmezés

Szintén önálló – és rendkívül fontos – értelmezési módszer a *logikai értelmezés*. Ennek során fontosabb szövegértelmezési logikai maximákat (*argumentum a minori ad maius*; *argumentum a maiori ad minus*; *argumentum ad absurdum*; *argumentum a contrario*; *argumentum a simili*),²² kivételes esetben más logikai érveket (mint amilyen például az *argumentum ad absurdum* egy speciális fajtájának is tekinthető „*implied powers*” – bennfoglalt hatáskör elve²³ – vagy az *eiusdem generis*²⁴ szabálya) használja fel a jogalkalmazó annak megállapítására, hogy a szó szerinti mivoltában megtévesztő vagy homályos jogi norma valódi jelentését feltárja. Kiemelést érdemel e formulák közül az *argumentum a simili* (vagy *argumentum a pari ratione*)²⁵ érve, mely mint a hasonlóból való következtetés összefoglaló kategóriája az annak részét képező analogikus érvelést (*argumentum per analogiam*) is magában foglalja.²⁶ Ennek következtében az analógia alapján való értelmezést (amely valójában nem is értelmezés, hanem *jogalkotás*)²⁷ mi nem is tekintjük külön interpretációs módszernek, hanem azt mint az *a simili* érvelés részét fogjuk fel.²⁸

Jogtudományi-jogirodalmi értelmezés

Úgyszintén önálló módszerek tekintjük továbbá a *jogtudományi-jogirodalmi értelmezést*, mely (a konkrét dogmatikai – azaz jogi szakmai nyelvtani – értelmezéssel ellentétben) valamilyen konkrét jogtudományi munka alapján dönti el a felmerülő értelmezési

²² Az ún. „lerontó formulákat” – mint arról szó volt – nem a logikai, hanem a (tágabb értelemben vett) kontextuális, vagyis végső soron a jogi szakmai/dogmatikai nyelvtani értelmezés körébe soroltuk. [Ezzel ellentétben például Pokol Béla azokat a joglogikai maximák közé sorolta. Vö. Pokol: A jogértelmezés alapjai, (10. l.), 644–645.]

²³ Eszerint ha egy jogszabály egy adott szerv feladatává tesz valamit, akkor az adott szervet az ehhez szükséges hatáskörrel is felruházottnak kell tekinteni, akkor is, ha erről sem a szerv illetén feladatát szabályozó norma, sem a jogrendszer részét képező más norma kifejezetten nem rendelkezik.

²⁴ Eszerint exemplifikatív felsorolás esetében a jogi norma tárgyi hatálya alá tartozó esetek köre a felsorolásban tételesen szereplő tényállási elemeken túl nem bármilyen tényállási elemmel, hanem csak olyanokkal bővíthető, amelyek releváns jellemzőikben hasonlóak a megnevezett tényállási elemekhez. (E – kontextuális jelleggel is bíró – logikai formulához lásd például: Pokol Béla: A jog szövegrétegének határai a jogértelmezésben, *Jogtudományi Közöny* 2014/3. 137.)

²⁵ További, hosszabb megnevezései ugyanennek a maximának: a *simili ad simile*, illetve *argumentum a similibus ad similia*.

²⁶ Ezt a nézetet nem mindenki osztja, de például ezen a véleményen van a formális jogi logika talán legnagyobb hatású kortárs híve, Georges Kalinowski is. (Vö. Szabó Miklós: *Trivium*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001., 205.)

²⁷ A jogalkotás és a jogalkalmazás közötti határvonal nem éles; van egy „szürke zóna”, amelyben a jog alkalmazása már egyben jogfejlesztést jelent, amely pedig nem más, mint implicit jogalkotás; mindazonáltal a létező bírói tevékenységek egy része inkább (vagy nagyobb mértékben) az előbbibe, más része az utóbbiba tartozik. Az analógia mint egy explicite nem létező norma bírói megalkotása egy másik, létező, de nem konkrétan az esetre vonatkozó norma szempontként való felhasználásával már nem egyszerűen jogalkalmazás, hanem egyfajta jogalkotás, ugyanakkor (bár ez egy rendkívül kivételes módszer) még viszonylag szoros a kapcsolata a jogalkalmazással is.

²⁸ Szabó Miklós például maga is az *a simili* érvelést mint a *per analogiam* érvelés „alapesetét” fogja fel. (Vö. Szabó Miklós: *A jogdogmatika előkérdéseiről*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999., 171.)

problémát, ideértve nemcsak a jogtudományi monográfiákat, tankönyveket, tanulmányokat, cikkeket stb., hanem a kommentárokat, továbbá a pozitív jognak nem minősülő, már hatályukat veszített korábbi, hasonló tárgykört szabályozó jogi normákat és még hatályba nem lépett (vagy már soha hatályba nem lépő egykori) jogszabály-tervezeteket is. A „jogdogmatika” és a „jogtudomány” (helyesebben inkább: jogirodalom) közötti elvi különbség alapja – felfogásunk szerint – az, hogy a jogdogmatika a létező (normatív érvényes és szociológiailag érvényesülő) jog (jogi normák) rendszerezésének, fogalmi pontosításának, disztinkcióképzésének az *eredményeit*, a jogászság egésze által elfogadott megoldásait tartalmazza, azaz a jog *de lege lata* vizsgálatát nyújtja. A jogtudomány (pontosabban az egyes tételes jogok – tehát például a polgári jog, a büntetőjog, a munkajog stb. – tudománya) ellenben a jogi normák jelentése, elhatárolása stb. *fejlesztésének* – a jobb, helyesebb, adekvátabb gyakorlati alkalmazhatóság érdekében történő – lehetséges megoldásait, a jogászság egésze által még el nem fogadott, de elfogadásra igényt tartó (akár a bírói gyakorlatban, akár konkrét jogtudósok monográfiáiban, akár a kommentárirodalomban, akár külföldi gyakorlati megoldások során, akár más források alapján kialakított) *de lege ferenda* javaslatait tartalmazza.²⁹ A jogdogmatika és a jogtudomány között természetesen van kapcsolat: a jogtudomány az a tevékenység, melyből a bevett jogi fogalmak, elhatárolások (distinkciók), jogelvek (sőt a bevett értelmezési szabályok is) kialakul(hat)nak, vagyis a jogtudomány a dogmatika előfoka és előfeltétele. A dogmatika a jogtudományi gondolkodás és tevékenység egy lehetséges végeredménye, mely akkor jön létre, ha egy fogalom vagy egy egész fogalmi rendszer a jogászság döntő részének konszenzusát élvezzi, ezáltal a tételes jog értelmezésének elfogadott, sőt megkerülhetetlen tényezőjévé válik. Ilyen tényleges elfogadottság hiányában a jogi fogalomképzés csak javaslat a tételes jogi normák tagolására, azaz pusztán egy jövőendő jogdogmatika lehetséges kiindulópontja (mely mindazonáltal befolyásolhatja a bírói jogértelmezést, ha egy művelt bíró e jogtudományi eredményeket ismeri, és az adott ügy megoldása során azok felhasználását relevánsnak és helyesnek tartja).

Teleologikus és történeti értelmezés

Fontos értelmezési módszer a rokon technikáknak tekinthető két metódus, a teleologikus és a történeti értelmezés is. A *teleologikus jogértelmezés* során a bíró a jogszabály

²⁹ Így például jelenleg az alkotmányjogi *dogmatika* körébe tartozik az a felfogás, hogy a „feles” és a sarkalatos („kiskétharmados”) törvények a jogforrási hierarchia azonos szintjén állnak, így a kettő közötti esetleges tartalmi ellentmondás nem oldható fel a *lex superiori* elv alkalmazásával automatikusan a sarkalatos törvény javára. Ezt erősíti meg az Alkotmánybíróság több évtizedes és jelenleg is vallott felfogása. (Ennek egyik eklatáns példája volt az, amikor az AB a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény – a megsemmisítés időpontjában még nem hatályos – rendelkezésének és az akkori Polgár Törvénykönyv (1959. évi IV. törvény) öröklési jogi rendelkezéseinek ellentmondásakor a sarkalatos családvédelmi törvényi szakaszt, nem pedig a feles Ptk.-beli rendelkezéseket semmisítette meg. [Vö. 43/2012. (XII. 20.) AB határozat]. Ezzel szemben az alkotmányelméleti *jogirodalom* egyik – kisebbségi, az alkotmányjogászok döntő többsége és az alkotmányjogi joggyakorlat által el nem fogadott, de hívei részéről az elfogadásra igényt tartó, indokolt – álláspontja az, hogy e törvények között igenis van (kellene, hogy legyen) hierarchia (ezen álláspont – megfontolásra érdemes érvekkel alátámasztott – képviselőre lásd pl.: Cserny Ákos – Téglási András: Jogrendszerünk egyes aktuális kérdései, *Jogtudományi Közöny* 2014/1. 47–53.).

objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló jelentését tárja fel, amihez leggyakrabban a törvény címét, preambulumát vagy a törvény szövegében benne rejlő azon társadalmi funkciót veszi alapul, amelyet a jogszabály betölteni hivatott; míg a *történeti értelmezés* révén azt kísérli meg megállapítani, hogy az adott jogi normával mi volt a jogalkotó szubjektív akarata, a törvényhozó belső szándéka. Ez utóbbi esetben hivatkozhat a jogszabály miniszteri indoklására, a törvény-előkészítési anyagokra (*travaux préparatoires, Materialen, legislative history*) vagy minden külsődleges forrás megidézése nélkül általánosságban a „törvényhozó szándékára”, a „jogalkotó [nyilvánvaló] vagy [feltehető] akaratára”, a jogszabály vagy a jogi rendelkezés keletkezés- vagy változástörténetére stb.³⁰

Külön interpretációs metódusként fogható fel az *alkotmányos alapjogok, alapelvek, alapértékek, alkotmánybírósági határozatok alapján történő jogértelmezés* (a továbbiakban egyszerűen csak „alapjogi értelmezés” vagy „alkotmányos értelmezés”).³¹ Ennek során (ha az adott jogrendszerben ilyen van) az Alkotmányban megtalálható alkotmányos jogokat, az azokból levezethető alapelveket, illetve az alkotmánybíróság (vagy egyéb, alapjogi absztrakt normakontrollra feljogosított szerv) által megfogalmazott alkotmányos alapértékeket, továbbá egyes konkrét alkotmánybírósági határozatok (egyéb, az alkotmányos alapjogok és alapelvek betartásán őrködő szervek által hozott döntések) konkrét rendelkezéseit hívjuk fel egy jogszabályszöveg „valódi”, gyakran a szó szerinti értelemtől eltérő jelentésének megállapítására. Ez utóbbi módszer (hasonlóan a nemzetközi egyezmények szerinti, az általános jogelvek fényében történő, a történeti és részben a teleologikus értelmezéshez) a jogi normapropozíciót egyértelműen a szöveghez képest külsődleges források alapján szemléli, annak valódi értelmét extern források felhasználásával állapítja meg, csakúgy, mint az utolsóként említendő két további módszer, nevezetesen az összehasonlító jogi és a szubsztantív értelmezés.

Az összehasonlító jogi értelmezés³² egy rendkívül diffúz érv, melybe elviekben beletartozik a más országok jogszabályaira való általános hivatkozás, általában a nemzetközi jogi gyakorlatra vagy (az Európai Unió, illetve az Európa Tanács tagállamai vonatkozásá-

³⁰ Mindkét módszer esetében szükséges lehet (a törvény egyes részei, az előkészítő anyagok vagy a miniszteri indoklás mellett) azon „történelmi”, vagyis azon egykorú társadalmi, politikai, gazdasági vagy egyéb körülmények figyelembe vétele, amelyek az adott jogi norma adott tartalommal való meghozatalát indukálták.

³¹ Vö. pl.: Franz Bydlinski: *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*, Springer Verlag, Wien – New York, 1982., 455–457.; a magyar bírói gyakorlat ilyen szempontból történő elemezhetőségére: Bencze Mátyás: Dísztőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az alkotmány, *Fundamentum* 2007/3. 5–21.; vagy lásd a *German Law Journal* 2013/8., Constitutional Reasoning (Review of Developments in German, European and International Jurisprudence) című számának cikkeit, melyek különböző jogrendszerekben a jogszabályok alkotmányjogi értelmezését, illetve az ezen alapuló érvelést veszik számba.

³² Vö. pl.: H. Patrick Glenn: The aims of comparative law. In: Jan M. Smits (ed.): *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton, Massachusetts, USA, 65–74.

ban) az „európai jogi gyakorlatra”³³ (esetleg ezen belül más konkrét államok vagy a „demokratikus országok” ítélkezési gyakorlatára, jogszokásaira) való utalás, de ide sorolandó a jogértelmező döntés igazolása során egy-egy konkrét külföldi jogrendszer valamely konkrét jogszabályának vagy egyedi jogi rendelkezésének (általában) illusztrációként való, más interpretációs érveket megerősítő jellegű megidézése is. A *szubsztantív értelmezés* esetében pedig a jogi norma „valódi”, kívánatos jelentéséhez (vagy nem kívánatos jelentése elvetéséhez) olyan érvek alapján jut el a jogalkalmazó, amelyek a társadalom értékhierarchiájában kitüntetett helyen álló, a társadalom egésze által egyöntetűen alapvetőnek tartott meghatározott értékek szolgálatát és érvényesítését vállalják fel.³⁴ Ilyen értékek lehetnek bizonyos kardinális jellegű erkölcsi elvek, igazságossági szempontok, társadalompolitikai megfontolások. Ilyenek pl. mint az egyenlőség eszméje (vagy annak valamely markáns és a társadalom egészében bevett felfogása); hasznossági kritériumok (például gazdaságossági szempontok); a közérdek érvényesítése (vagy pusztán a többség érdekeinek a képviselése) stb. Ezek az értékek tehát olyan értelmezési szempontokat jelentenek, amelyeket „végső esetben”, azaz akkor vehet (vagy ha nem is vehet, de vesz) igénybe a bíró, amikor a szöveg szó szerinti értelmének felhasználásával igazságtalan, méltánytalan, a közérkölcssel vagy a gazdasági racionalitással ellentétes eredményre vezető, a közérdeket sértő vagy hasonló defektusokkal terhelt döntést kellene hoznia (és nem *akar* ilyet hozni), továbbá az adott esetben más értelmezési módszerek sem jelentenek számára segítséget ahhoz, hogy ne *kelljen* ilyen (igazságtalan, méltánytalan stb.) ítéletet felvállalnia. Végül létezhetnek olyan *egyéb, jogrendszer-specifikus értelmezési* módszerek is, amelyek a fenti kategóriákba nem fértek bele; ezek olyan érvek, melyek praktikusán csak bizonyos jogrendszerek bírói gyakorlatában fordulhatnak elő. A magyar jog vonatkozásában a legfontosabb ilyen metódus a közösségi (európai uniós) jog (akár az elsődleges, akár a másodlagos jogforrások, illetve jogi aktusok) szerinti interpretáció;³⁵ más jogrendszerek vonatkozásában azonban más speciális, az előbbi kategóriákba be nem sorolható módszerek alkalmazása [például föderatív államokban a tagállamok jogi

³³ Ezen nem az Európai Unió elsődleges vagy másodlagos jogforrásait vagy az Európa Tanács keretében megalkotott nemzetközi egyezményeket mint konkrét normatív tartalmakat kell érteni, hanem a hivatkozott országok (például az EU vagy az ET tagállamai) jogában egységesen megjelenő közös jogi alapokat, jogi értékeket, ezen országok mindegyike vagy döntő többsége normatív aktusainak közös szempontjait. Ezért például „az európai jogi gyakorlat” mint hivatkozási alap semmivel sem rendelkezik konkrétan normatív tartalommal (és nem tekinthető például az *EU joga* szerinti értelmezésnek), mint a „demokratikus jogrendszerek”, a „modern jogállamok”, vagy akár a „zsidó-keresztény kultúrkör országai” jogszabályaira, ítélkezési gyakorlatára vagy szokásaira való általános, jogösszehasonlító jellegű hivatkozás.

³⁴ A teleologikus és a szubsztantív értelmezés közötti fő különbség abban áll, hogy előbbi a jogszabály célját (ilyen pl. a törvényi preambulum), esetleg egy jogintézmény célját (pl. a büntetés célja a Btk.-ban) határozza meg, ilyen értelemben a jogon *belüli* értelmezésről beszélünk (egy jogi rendelkezés értelmét a tételes jog valamilyen részéből levezetve állapítjuk meg). A szubsztantív értelmezés ellenben egy jogon *kívüli* érték(rendszer) szerinti értelmezés, amely tipikusan a szó szerinti értelmet változtatja meg, illetve rontja le (pl. az erkölcstelen jogi norma nem alkalmazható, *pusztán azért*, mert erkölcstelen).

³⁵ Jelen fejezetben abból indulunk ki, hogy a közösségi jog nem azonosítható a magyar jogalkotó szervek által létrehozott „belső joggal”. Ennek alapjaként lásd pl.: Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*, Dialóg–Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007., 228.; Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003., 248.

normáinak a különböző jellegű szövetségi joganyagok (alkotmány, törvények, bírói gyakorlat stb.) alapján történő értelmezés]is lehetséges.³⁶

Táblázatszerűen összefoglalva, a fejezet tárgyát jelentő jogszociológiai kutatás alapjául szolgáló metodológiai klasszifikáció a következő:

1. nyelvtani értelmezés:

1/A. hétköznapi (jelentés szerinti) értelmezés:

a) szemantikai értelmezés

b) szintaktikai értelmezés

1/B. jogi szakmai (dogmatikai) értelmezés:

a) egyszerű fogalmi dogmatikai értelmezés

b) kifejezetten jogszabályi/jogági jogelvi értelmezés

c) tág értelemben vett kontextuális értelmezés (ideértve az ún. „lerontó formulákat” is)

1/C. egyéb szakmai (jelentés szerinti) értelmezés

³⁶ Természetesen az előbbieken bemutatott argumentációs fogások nem „tisztá” módszerek; ezek a gyakorlati érvelés során gyakran átfedik egymást, elhatárolásuk épp ezért mindig csak viszonylagos lehet. Így például a kontextuális értelmezés tágabb értelemben nem más, mint nyelvtani értelmezés, szűkebb értelemben (amikor egy adott rendelkezés értelmét az alapján próbáljuk meghatározni, hogy milyen célokat szolgáló, milyen rendeltetéssel bíró jogintézmények körében helyezte el azt a jogalkotó) viszont a teleologikus, kisebb részben a történeti értelmezéshez áll közel. Egy főszabály/kivétel konstrukció (vagy egy főszabály/kivétel/alkivétel konstrukció mint egy tétel negációjának negációja eredményeképpen a tétel alkalmazása), illetve a szubszidiaritás elvének alkalmazása logikai (utóbbi halmazlogikai) művelet is, de mivel tételes jogi rendelkezések egymással való összevetéséről van szó, ezért mi a – tág értelemben vett – kontextuális értelmezéshez soroljuk. Ugyanígy a logikai szabályok a nyelvi jelentéseken alapulnak, ezen belül pedig az *argumentum a simili* (és annak részeként az analógia) a hétköznapi józan észnek, a hétköznapi nyelvhasználatnak a betű szerinti, szigorú értelmet meghaladó alkalmazását jelenti; továbbá az *argumentum a simili* és az *argumentum a contrario* mindig kontextus-alapú, tehát részben a (tágabb értelemben vett) kontextuális, azaz a nyelvtani értelmezés része. Ezenkívül az *argumentum ad absurdum* mindig valamihez képest ad abszurd eredményt, illetve ezt az eredményt mindig valamihez képest értékeljük abszurdnak, ez a valami pedig vagy a jogalkotó „feltehető” vagy „nyilvánvaló” szándéka vagy a jogszabály társadalmi rendeltetése, célja vagy valamilyen szubsztantív érték. De maga a történeti és a teleologikus értelmezés sem határolható el mindig egzaktt módon egymástól, ugyanis egyrészt a jogalkotó szándéka rendszerint objektíve megjelenik a szövegben, abszorbeálódva, feloldódva a jogszabály társadalmi rendeltetésének meghatározásában vagy kinyilvánításában, másrészt a törvény szövegszerű célja, rendeltetése általában a jogalkotó szándékából mint forrásból származik. (E két módszer „terméketlen” szembeállításának rövid kritikáját a magyar szakirodalomban lásd például: Szabó Miklós: *Ars iuris: A jogdogmatika alapjai*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005., 177–178.) Továbbá a [becikkelyezett, tehát belső joggá (is) tett] nemzetközi egyezmények szerinti, illetve az EU-jog szerinti értelmezés is egyfajta kontextuális értelmezés, mivel a törvény, a rendelet alkalmazását a (törvénnyel kihirdetett) nemzetközi egyezményekkel, illetve a közvetlenül hatályos jognak minősülő EGK vagy EK rendelettel vagy más közvetlenül hatályos normákkal, illetve más, a belső jog által elfogadott EU-s jogi normákkal való összevetés alapján állapítjuk meg. Ezek külön értelmezési módszerként történő definiálását a tisztán belső jogi normák kontextus-alapú vizsgálathoz képesti specialitásuk indokolja [így például az, hogy a nemzetközi jog, még ha be is cikkelyezték, nemcsak (sőt elsősorban nem) belső jog, az EU-s jog pedig *sui generis* jog, tehát nem belső jog, még akkor sem, ha közvetlenül hatályos is]. Ezenkívül az ítélkező fórum államára is kiterjedő szervei hatállyal bíró nemzetközi bírósági vagy egyéb jogalkalmazó szervek ítélkezési vagy döntési gyakorlata, illetve eseti döntései vagy ítéletei alapján történő jogértelmezés részét képezhetné a „rendes” bírói jog szerinti értelmezésnek is; az általános jogelvek fényében történő érvelés pedig alapját tekintve nem más, mint a jog egésze által befogadott meghatározott szubsztantív elvekre való hivatkozás. Mi mindazonáltal – elismerve az alternatív klasszifikáció lehetőségét is – az egyes kérdéses eseteket a fentiek szerint osztályoztuk, vállalva, hogy mások saját szubjektív értékelésük alapján a mi szubjektív értékelésünkötől eltérő klasszifikációs megoldásokra juthatnak.

2. szűk értelemben vett kontextuális értelmezés

3. bírói jog (eseti döntések és/vagy ítélezési gyakorlat és/vagy absztrakt bírói normák) szerinti értelmezés

4. egyéb jogalkalmazói értelmezés:

4/A. közigazgatási szervek elvi jellegű határozatai szerinti értelmezés

4/B. egyéb belföldi jogalkalmazó szervek jogalkalmazó aktusai szerinti értelmezés

4/C. az ítélező fórum államára (annak jogalkalmazó szerveire és/vagy állampolgáira és egyéb jogalanyaira) is kiterjedő szervi hatállyal bíró nemzetközi bírósági vagy egyéb jogalkalmazó szervek ítélezési vagy döntési gyakorlata, illetve eseti döntései vagy ítéletei alapján történő értelmezés

5. logikai értelmezés:

5/A. *argumentum a minori ad maius*

5/B. *argumentum a maiori ad minus*

5/C. *argumentum ad absurdum*

5/D. *argumentum a contrario*

5/E. *argumentum a simili*

5/F. egyéb logikai maximák szerinti értelmezés

6. teleologikus (a jogszabály objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló) értelmezés

7. történeti (a jogalkotó szubjektív szándékán, alkotáskori akaratán alapuló) értelmezés:

7/A. miniszteri indoklásra hivatkozó értelmezés

7/B. előkészítő anyagokra hivatkozó értelmezés

7/C. általánosságban a „törvényhozó szándékára”, a „jogalkotó akaratára” stb. hivatkozó értelmezés

7/D. a jogszabály, illetve a jogi rendelkezés keletkezéstörténetét alapul vevő egyéb értelmezés

8. jogtudományi-jogirodalmi értelmezés

9. alkotmányos alapjogok, alapelvek, alapértékek, alkotmánybírósági határozatok alapján történő értelmezés

10. nemzetközi egyezmények szerinti értelmezés

11. összehasonlító jogi értelmezés

12. általános jogelvek fényében történő értelmezés

13. szubsztantív (közvetlenül valamely bevett értékre hivatkozó) értelmezés

14. egyéb, jogrendszer-specifikus (pl. közösségi jog szerinti) értelmezés

A dogmatikai és a jogirodalmi értelmezés a számok tükrében

Mi a következőkben csak a dogmatikai és a jogirodalomra/jogtudományra alapozó érvekkel foglalkozunk.³⁷

Mielőtt azonban rátérnénk annak bemutatására, hogy e két értelmezési módszert és azok egyes fajtáit milyen gyakorisággal használják a bíróságok a jogi normaszöveg valódi jelentésének feltárása érdekében, tisztáznunk kell azt, hogy mit is értünk „értelmezés” alatt. Az „értelmezés” értelmezésének (metainterpretációs) problémája abban nyilvánul meg, hogy objektív módon nem dönthető el, mit is jelent egy szöveg jelentésének a megállapítása. Vannak, akik szerint egy szimbólum (rendszer) pusztán nyelvi detektálása már „megértést” és így „értelmezést” jelent; ebben az értelemben bárki, aki képes azon a nyelven olvasni, amelyen a kérdéses szöveg íródott, képes (valamilyen) jelentést is tulajdonítani a szövegnek, és ha ezt teszi, akkor már értelmezést végez. Kétségtelen, ahhoz, hogy valaki megértsen egy szöveget, ismernie kell azt a nyelvet (szimbólumrendszert), amelyen az íródott (amellyel a szövegben használt fogalmakat és nyelvi kifejezőeszközöket jelölték), ám az „értelmezés” ezen (reménytelenül tág) fogalmával a jogalkalmazás vizsgálata során nem sokat tudunk kezdeni. Ha értelmezésnek tekintenénk azt a tevékenységet, amely során a magyar nyelvet ismerő bíró felismeri a magyar nyelven íródott szavakat vagy mondatokat, akkor semmivel sem jutnánk közelebb a bírák által végzett speciális értelemfeltáró tevékenység valódi természetéhez. Ezért tehát a következőkben „értelmezés” alatt csak azt a kognitív jelentésmegállapító tevékenységet fogjuk érteni, amely egy egyébként homályos vagy első pillantásra nem egyértelmű (vitatható) jelentésű szó, kifejezés, mondat vagy szöveg megvilágosító célú magyarázatát adja. Ez lehet egyszerű nyelvtani (a pusztán nyelvi jelenségek magyarázatán alapuló) értelmezés vagy ennél komplexebb, más forrásokat (is) felhasználó értelemfeltáró tevékenység; a lényeg, hogy az interpretáció eredményeként olyan plusz információkkal gazdagodjunk az adott szó, kifejezés, mondat vagy szöveg jelentését illetően, amellyel az értelmezés megkezdése előtt még nem rendelkezünk.³⁸

³⁷ A többi módszer alkalmazásának gyakoriságához lásd Tóth J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbírósági gyakorlatban, *Magyar Jog* 2012/4.193–208.

³⁸ A nyelvtani értelmezésnél gyakori, hogy ez a plusz információ az elvileg szóba jöhető lehetséges jelentések körének leszűkítését jelenti, vagyis azt, hogy a szövegkörnyezet és az értelmezési szituáció sajátosságai figyelembe vételével a szavak stb. potenciális, a pusztán betű szerinti értelemről kiinduló jelentéseiből kiválasszuk azt az egyet (vagy néhányat), amelyet az adott szó stb. jelent (vagy amelyet biztosan nem jelent).

Ami konkrétan a vizsgált módszerek hivatkozási gyakoriságát illeti, az egyértelműen megállapítható, hogy a legtipikusabbnak, a leggyakrabban alkalmazottnak az összes lehetséges értelmezési metódust figyelembe véve a nyelvtani értelmezés tekinthető. A nyelvtani érvek között a hétköznapi jelentés szerinti értelmezés és a jogi szakmai/dogmatikai értelmezés rendkívül nagy súllyal rendelkezik, körülbelül az ügyek harmadában történt az előbbire, illetve kétharmadában az utóbbira való hivatkozás; az egyéb szakma *terminus technicus*ainak, illetve a hétköznapi jelentéssel (is) rendelkező szavak speciális, nem jogi szakmai jelentésének a felhasználása azonban a jogértelmezés során kevésbé jellemző. A hétköznapi jelentés szerinti értelmezésnél a jogi normaszöveg által használt szavak, kifejezések, mondatok szemantikai értelmére való hivatkozás a meghatározó; ilyen típusú interpretáció 68 BH-ban (31,34%) fordult elő. Ezzel szemben szintaktikai, vagyis a nyelvi kapcsolóelemek jelentésére építő mondattani értelmezés³⁹ mindössze 7 BH-ban (3,23%) szerepelt (aminek valószínűleg az az oka, hogy a magyar nyelv szabályaival alapvetően mindenki tisztában van, ezért kevés olyan ügyvéd vagy peres fél van, aki még – például – a kapcsolóelemek jelentését is megpróbálja megkérdőjelezni).

Jogi szakmai (dogmatikai) értelmezés összesen 141 BH-ban (64,98%) fordult elő, 79 bírósági határozatban (36,41%) egyszerű fogalmi dogmatikai értelmezés,⁴⁰ 18 BH-ban (8,29%) kifejezetten jogszabályi/jogági jogelvekre hivatkozó értelmezés,⁴¹ 98 BH-ban

³⁹ Az ilyen értelmezés szükségessége mindig a jogalkotó hibájának tekinthető, elvileg ugyanis nem félreérthető szövegezéssel a mondattani homályosságok kiküszöbölhetőek lennének (míg a szemantikai homályosság kisebb vagy nagyobb foka elkerülhetetlen). A szintaxis szintjén megjelenő problémák természetesen nemcsak a bírói jogalkalmazásban csapódhatnak le; Vinnai Edina 1990-ből egy olyan példát hoz fel, amikor az Alkotmánybíróságnak azt a nyelvtani kérdést kellett eldöntenie, vajon az akkori Btk. 217. §-a azon korábbi rendelkezése, miszerint „aki a Magyar Népköztársaság államhatárát engedély nélkül vagy meg nem engedett módon fegyveresen lépi át, büntetett követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”, hogyan értelmezendő. Úgy-e, hogy a „fegyveresen” kitétel (és ezáltal a büntetőjogi tilalom) csak a meg nem engedett módon való határátlépésre vonatkozik-e (míg az államhatár engedély nélküli átlépése nem fegyveresen is tiltott), vagy pedig úgy, hogy a büntetethez mind az engedély nélküli, mind pedig a meg nem engedett módon való határátlépés esetén szükséges a fegyveres megvalósítás is. Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy az utóbbi a helyzet; ha a jogalkotó a szimpla engedély nélküli határátlépést is büntetni kívánta volna, akkor a „vagy” szó elé egy vesszőt tett volna, így választva el a „fegyveresen” szót mint „hátravetett jelzőt” az engedély nélküliségtől. (Vö. Vinnai Edina: A magyar jogi nyelv kutatása, *Glossa Iuridica* 2014/1. 35. oldal 14. lábjegyzet.)

⁴⁰ Pl. a „közigazgatási típusú szerződések” fogalma, a jogorvoslati jog terjedeleme, a büntetőjogi „okozatossági elmélet” elemzése, a hivatalos személy eljárásának „jogszerűsége”, a bűncselekményi „egység” fogalma (egy konkrét tényállás kapcsán), az „elbirtoklás” intézményének értelmezése, a „közvetlen veszélyhelyzet” létrejöttének megítélése, a „törvényes vád” feltételei, a „közigazgatási jogviszony”, a felbújtói és a tettesi magatartás elhatárolása, a polgári jogi elévülés és annak nyugvása, a „materiális jogellenesség”, a „közvetett tettesség”, a „váltókötelem” lényege stb.

⁴¹ Ezek a BH-k és a bennük a jogértelmezés során hivatkozott elvek a következők: 2009-ből: BH 4. (a KRESZ-ben foglalt általános balesetelhárítási kötelezettség), BH 45. („A Polgári Törvénykönyvnek a megtámadási határidővel kapcsolatos alapelve az, hogy az egyéves határidő akkor kezdődjék, amikor a fél a megtámadás lehetőségéről tudomást szerez, vagy a megtámadásra egyébként módja nyílik.”), BH 64. („Általános adóelvek”), BH 69. („A jogállami tisztességes eljárás követelményei”), BH 92. (a „jóhiszemű és rendeltetészerű joggyakorlás” a választási eljárásban); 2011-ből pedig a BH 6. [az „óvatosság elve” mint a számviteli törvény (2000. évi C. tv. 3., 15. és 108. §), illetve ennek alapján mint a számviteli jog alapelve], BH 27., BH 28. [három különböző jogelv vonatkozásában is (pl. jogorvoslatihoz való jog, hatáskörrelvonás tilalma)], BH 30. (in dubio pro reo), BH 55., BH 57. (a jó gazda gondosságának polgári jogi maximája), BH 62., BH 104., BH 107., BH 122. (Inytv.-okirati elve”).

(45,16%) pedig tág értelemben felfogott kontextuális értelmezés formájában [és ez utóbbiak között 10 (4,61%) „lerontó formulán” alapuló érvelés,⁴² valamint 3 (1,38%) alkotmánykonform jogszabály-értelmezés volt]. [Egyéb szakmák terminológiáját, illetve hétköznapi értelemmel is rendelkező szavak, kifejezések nem jogi szakmai jelentését felhasználó nyelvtani értelmezés ellenben mindössze négy esetben (1,84%) történt: a BH 2009. 1.-ben a Szegedi Ítéltábla másodfokú fellebbezési döntése során a „vagyon” közgazdasági-számviteli fogalmát használta fel a vagyonekhozással érintett pénzüsszeg mértékének meghatározása céljából,⁴³ a BH 2009. 60-ban a Legfelsőbb Bíróság munkavédelmi, illetve foglalkozás-egészségügyi,⁴⁴ a BH 2011. 13-ban műszaki, a BH 2011. 39.-ben pedig gazdasági szakmai értelmezést végzett.]

A nyelvtani értelmezés illetően belső arányai nem meglepőek: eléggé nyilvánvaló, hogy egy jogi normákat értelmező szerv elsősorban a szavak, kifejezések jogi jelentéséből fog kiindulni. Mivel az egyes jogi rendelkezések ritkán állnak „önmagukban”, ezért azok értelmének más jogi rendelkezésekkel való összevetése, kontrasztolása az esetek jelentős részében nélkülözhetetlen. A tág értelemben felfogott kontextuális interpretáció közel 50 %-os aránya ennek a ténynek tulajdonítható. Mindazonáltal van számos olyan jogi kifejezés, amelynek strikt szakmai (jogi fogalmi, azaz dogmatikai) jelentése van. Ezeket a kifejezéseket e strikt jogi szakmai jelentés fényében kell alkalmazni, amely a vizsgált időszakban a magyar felsőbb bíróságok (elsősorban a Legfelsőbb Bíróság, a mai Kúria) gyakorlatában az esetek közel harmadában előfordult. A jogelvek ehhez képest kiegészítő szerepet töltenek be, mivel általában csak akkor hívják fel őket, ha egyértelmű jogi szakmai értelem nincs, vagy – ritkábban – akkor, ha az a konkrét esetben oly mértékben ellentmond(ani látszik) valamely jogszabályi vagy jogági jogelvnek, hogy a bevett jogi fogalmi jelentés alapján való döntés a jogelv létezését vonná kétségbe. A jogi szakmai jelentés mellett azonban az értelmezés során természetesen nem nélkülözhető a szavak hétköznapi jelentésének alapul vétele sem. Ennek az az oka, hogy a

⁴² Ezek közül hét BH, nevezetesen a BH 2009. 19. és a BH 2009. 86., illetve a BH 2011. 16., BH 2011. 42., BH 2011. 44., BH 2011. 87. és BH 2011. 109. a *lex specialis derogat legi generali* maximájára hivatkozott (a legutolsó kivételével anélkül, hogy magát az elvet explikálta volna), míg a BH 2011. 54. a *lex posterior derogat legi priori* elvével operált, a BH 2009. 76. esetében viszont nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy pontosan melyik formula alapján is döntött a bíróság (ez lehetett a *lex specialis* elve, de lehetett a *lex superior derogat legi inferiori* maximája, vagy ezek valamilyen kevert alkalmazása is, e BH-ban ugyanis a Be. és egy nemzetközi egyezményt kihirdető törvény rendelkezései részletszabályainak megállapításáról szóló igazságügyi miniszteri rendelet kollíziójának feloldásáról van szó az IMrendelet javára). Végül a BH 2011. 62.-ben egy speciális értelmezésre került sor, melynek során az LB a *lex superior* és a *lex specialis* elvei közötti összeütközést rendezte, mégpedig akként, hogy a *lex superior* elve megelőzi a *lex specialis* elvének alkalmazását, vagyis ha egy magasabb szintű szabály általános megfogalmazású rendelkezést tartalmaz, akkor az alacsonyabb jogforrási szinten álló, ám speciális szabály nem rontja le a jogforrási hierarchiában magasabb szinten levő, ám generális jellegű szabályt, azaz ilyenkor a magasabb szintűnek van elsőbbsége, annak ellenére, hogy azzal szemben van különös szabály is.

⁴³ Az ítélet indokolása szerint „a kábítószerrel visszaélés elkövetőjével szemben a vagyonekhozás nem korlátozható az értékesítésből származó nyereségre” (hanem azt a teljes bevétel alapján kell megállapítani – T.J.Z.). „A vagyonekhozást ugyanis nem a bűncselekménnyel elért *haszonra* [bevétel mínusz költségek – T.J.Z.], hanem az abból eredő *vagyonra* kell a törvény kötelező rendelkezésénél fogva elrendelni.” (Kiemelések tőlem – T.J.Z.).

⁴⁴ „... a Kjt. 72. § (1) bekezdésében és az 57. § (6) bekezdésében szabályozott juttatások feltételei értelmezését illetően az azonos alapok és célok alapján a munkavédelmi követelményeknek megfelelő fogalom-tartalom vehető figyelembe. Valamely anyagi jogszabály ugyanis nem választható el az aktuálisan korszerű, és más anyagi jogszabályokkal összhangban álló speciális szakmai tartalomtól, amelyet az értelmezésnek tükröznie kell.”

jogszabályszovegek is a hétköznapi nyelv részei, így a jogszabályoknak a szakmai jelentéssel is, vagy csak azzal bíró jogi kifejezések mellett nyilvánvalóan tartalmazniuk kell olyan szavakat is (sőt, többségében szükségszerűen ilyeneket kell tartalmazniuk), amelyeknek nincs specifikus jogi jelentésük. Ezeknek a szavaknak, kifejezéseknek ráadásul nagyobb a szemantikai határozatlanságuk, ezért szintén viszonylag gyakran előfordul, hogy egy jogi normában található nem jogi szakszó köznapi értelmezését kell elvégezni. Mi az elemzett BH-k nagyjából egyharmadában találtunk ilyet.⁴⁵ Ehhez képest a nem jogi *szakmai* jelentés alapján való értelmezésre csak ritkán kerül sor, általában (de persze, mint láttuk, nem kizárólagosan) akkor, ha a jogi norma vagy a jogi rendelkezés tárgya valamilyen specifikus (de nem jogi) foglalkozáshoz kötődő életviszony. A jogin kívüli egyéb szakmai jelentés szerinti interpretáció nem egészen két százalékos aránya ezt felmérésünkben is jól tükrözi.

Végül közvetlen jogtudományi-jogirodalmi értelmezés a magyar ítélkezési gyakorlatban ritkán szerepel. Mi a vizsgált mintában egyetlen (0,46 %) ilyen hivatkozást találtunk, amikor is a BH 2009. 74.-ben a Szegedi Ítéltábla – utaló jelleggel – egy konkrét jogtudományi munka konkrét állítását, oldalszám pontossággal meghivatkozva hozta fel egyik kijelentése jogi alátámasztásaként („Magyar Büntetőjogi Kommentár 688/1. oldal 6. pont – HVG–ORAC Kiadó”).⁴⁶

Látható tehát, hogy a magyar jogrendszerben a nyelvtani interpretáció a jogértelmezés legfontosabb módszerei között található, a *par excellence* jogtudományi/jogirodalmi értelmezés ugyanakkor nem jellemző. A nyelvtani értelmezés egészében véve azért fontos, mert az érvelés kiindulási alapját, az elsődleges, minden mást megelőző vizsgálati szempontot jelenti, valamint azért is, mert – az értelmezés triviális módszereként – annak valamely fajtája a bírói jogszabály-értelmezések többségében megtalálható, azaz prevalenciáját tekintve jelentős. Konkrétan a dogmatikai interpretáció pedig azért, mert a jogi normaszövegek esetében a jogi jelentés bármely más nyelvtani szemantikai jelentést megelőz. Mivel a dogmatikai értelmezés (a jogtudományival ellentétben) magából a szövegből indul ki, ezért mondhatjuk, hogy a magyar bírói jogalkalmazás – ezen empirikus kutatás egyéb eredményei alapján is – alapvetően szövegtisztelő.

⁴⁵ Pl. „elállás”, „érdekmúlás”, „feltűnően nagy” [értékkülönbség], „közreműködés”, „akadályoz”, „saját”, „bántalmazás” „jelentős” [a konkrét esetben: a forgalom „jelentős” megzavarása] stb.

⁴⁶ Zódi Zsolt a már említett tanulmányában a vizsgált minta 1,7%-ában, vagyis valamivel nagyobb arányban talált hasonló hivatkozásokat. Ennek több oka is lehet. Egyrészt oka lehet az, hogy ő az alsóbb bíróságok gyakorlatát is vizsgálta, és megállapítása szerint minden más bírósági szinten gyakoribb az ilyen típusú hivatkozás, mint az általunk fő szabályként vizsgált Kúrián. (Zódi eredményei alapján a Kúrián a jogtudományi hivatkozások aránya 1,0%, az ítélőtáblákon 2,5%, a törvényszékeken 1,9%, a járásbíróságokon pedig 1,7%. „Vö. Zódi: Jogirodalomra történő hivatkozás a bíróságok ítéleteiben, (11. lj.), 245. o.” Oka lehet azonban két módszertani kiindulópont is, melyek torzítják a Zódi által kapott eredményeket. Egyrészt ezen arány – ahogyan arról már szó volt – nemcsak a valódi hivatkozásokat (bírói érveket) tartalmazza, hanem bizonyos szavak („jogtudomány”, „jogirodalom”) pusztá említését is; másrészt a módszertan nem alkalmas a „duplumok” kiszűrésére. Vagyis ha egyazon ítéletben, ugyanazon jogi probléma megoldásaként szövegszerű hivatkozás történik a „jogirodalomra”, majd annak alátámasztásaként valamely konkrét kiadó nevére is, azt a gép két „találatként” értékeli („Zódi tanulmányának a 245. oldalon található 2. sz. táblázata” ezeket külön sorokban tünteti fel, majd e külön sorok eredményeit mechanikusan összeszámolja), noha ez esetben a „jogtudományi” érvek nem két dokumentumban találhatóak, hanem egyazon dokumentumban.

A szöveggel szembenálló következtetésekre alapot adó, a szöveget nem tételes jogi alapon felülbíráló módszerek felhasználása még inkább kivételnek, mint szabálynak tekinthető. Ez alól csak a korábbi bírói jog szerinti értelmezés jelent kivételt. Ilyen esetekben azonban a korábbi bírói jog legtöbbször maga is a normaszöveget tisztelve jött létre.